

KULTURVÄRDEN

EN TEKNIKERS DRÖM

Älskar sitt jobb på Waldemarsudde

FOTOGENHUS PÅ DRIFT

Våldsamma krafter vid Pater Noster

ORDNING MED OXENSTIERNAN

Byråkratins fader firar 400

K

FRÅN BANKDISK TILL DISKRET

Absolut lågmält

KONSTHALL PÅ MARSTRAND

Världsstjärnor i hamn

ÖPPNA SKÖNHETER

Grindarna visar vägen in

Välkommen in i dina

HEMLIGA RUM

VI SES VÄL 26 MAJ?

I skrivande stund är det svårt att tro att våren är på väg, men när du har den här tidningen i din hand, hoppas jag att både värmen och grönskan har infunnit sig. Vi på Statens fastighetsverk hoppas också att din äventyrlusta spirar, så att du kommer och hälsar på oss runt om i Sverige den 26 maj på Hemliga rum. Då kommer jag och mina kollegor att finnas på plats på de 15 ställen som öppnar sina hemliga, hemliga rum för en dag.

Vi har redan fått frågan varför vi inte har öppettid året om. Svaret är både enkelt och komplicerat. I vanliga fall är det våra hyresgäster som driver verksamheten på SFV:s objekt, men det finns också ställen som inte har någon hyresgäst eller som är svårtillgängliga, farliga eller på andra sätt omöjliga att hålla öppna.

Så under Hemliga rum är det alltså vi SFV:are som är dina värdar och ciceroner i alla dessa fort, fästningar, berggrum och bastioner, som finns bevarade för att berätta historien om maktbalansens Sverige. Vi informerar, visar vägen, svarar på frågor och håller upp dörren för dig.

Förutom Hemliga rum så bjuder vi bland annat på ett reportage om Hasse Frykeliuss drömjobb som förvaltnings- och tekniker på Waldemarsudde och en resa tillbaka i tiden till den svenska byråkratins fader, Axel Oxenstierna. Jag hoppas att vi ses på Hemliga rum!

MIA FERNLUND
Chefredaktör

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

Sprängningar under Riddarholmen

FOTO SFV

Hej Alexandru Baboș, kulturarvsspecialist. Det sprängs en del under Riddarholmen nu – vad är det som händer?

– Det är Trafikverket som spränger för Stockholms nya pendeltågssträckning mellan Tomtebodan och Stockholms södra. Det byggs tunnlar både från Norrmalm och Södermalm och

ännu en gång blir Riddarholmen platsen, där järnvägen mellan norra och södra Sverige länkas samman. Förra gången det hände var 1866 när sammanbindningsbanan byggdes. Trafikverket förbereder nu för att spränga en tunnel under Riddarholmen som binder ihop den norra och södra tunneln.

Hur märks Trafikverkets arbeten?

– Arbetet pågår på Riddarholmen dygnet runt. På södra sidan sprängs det på dagen och på norra sprängs det på natten. På södra Riddarholmen syns en stor arbetsplats med kranar och bakom byggplanket finns ett 24 meter djupt schakt.

Hur säkerställer SFV att de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna inte skadas?

– Vi har ett nära samarbete med Citybanan och har följt upp och samrått i arbetet med att ta fram kontrollprogram. Konservatorer, vibrationstekniker och statiker har gjort inventeringar av alla fastigheter på Riddarholmen och utifrån dem har vi identifierat särskilt känsliga byggnadsdelar, till exempel i Riddarholmskyrkan. Trafikverket har mätinstrument utplacerade i alla fastigheter och de ger utslag om de känner av för stora rörelser. Konservatorer gör regelbundna kontroller. Om det sker förändringar, kontaktar vi Citybanan för vidare utredning. SFV har uppmärksammat förändringar, till exempel i det medeltida klosterrummet, och nu pågår utredningar och samrådsmöten med Trafikverket och tillsynsmyndigheter. Tillsammans jobbar vi för att hitta balansen mellan bevarandet av kulturarvet och en smidig produktion av Citybanan.

TEXT KATRIN FURUSTIG

KULTURVÄRDEN NUMMER 2, 2012

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. SFV:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med nio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Ann-Charlotte Spigel-Berg

Chefredaktör Mia Fernlund

Redaktionell produktion

Rejäl Kommunikation AB

Redaktör Tomas Eriksson

AD Pompe Hedengren

Formgivare Johan Björnsrud

Korrektur Lena Walldow

Texter Anders Bodin,

Lena Carlsson, Ann Christine

Edgren, Tomas Eriksson,

Mia Fernlund, Katrin

Furustig, Héléne Hanes,

Hans Landberg, Thomas

Norell, Tina Råman,

Sanna Samuelsson,

Thorsten Sandberg.

Foto Pål Allan, Lena Arén,

Göran Billesson, Anders

Bodin, Nina Broberg, Åsa

Carlberg, Melker Dahlstrand,

Sally Eriksson, Anders Eydal,

Thomas Fahlander, Mia

Fernlund, Kjell Holmner,

Erik Holmstedt, Jonas Lind,

Åke E:son Lindman, Martin

Olsson, Mikael Olsson, Lars

Pehrson, Staffan Waerndt.

Illustration Tzenko Stoyanov, Sven Malmberg.

Repro Jeanette Andersson

Tryckeri Norra Skåne Offset

Prenumeration Se sista sidan

eller www.kulturvarden.se

Postadress Box 2263,

103 16 Stockholm

Gatuadress Järntorget 84

E-post kulturvarden@sfv.se

Telefon 08-696 70 00

www.sfv.se

issn 1104-845x

Omslaget

Fängelsecell från

Linköpings slott.

Foto: Göran Billesson

Vinnare av

svenska

Publishing-Priset

FOTO: JONAS LIND

6

TREDJE GÅNGEN GILLT FÖR HEMLIGA RUM

Besök fort, fästningar, berggrum och bastioner.

ILLUSTRATION: TZENKO STOYANOV

24

DEN SVENSKA BYRÅKRATINS FADER

Axel Oxenstiernas tankar lever kvar efter 400 år.

FOTO: MELKER DAHLSTÄND

26

DRÖMJOBBLAND KONSTSKATTER

Möt teknikern som säkrar prinsens arv.

FOTO: MIKAEL OLSSON

34

DEN ABSOLUTA DRÖMVARLDEN

Rummet som är ett varumärke.

NYHETER 5
Väldsamma krafter på Pater Noster.

HEMLIGT 22
Den svenska modellen att försvara gränserna.

DESIGN 32
Vackra grindar som visar vägen.

BAKOM FASADEN 38
Ny konsthall på Marstrand.

GD KRÖNIKA 39
Allemansrätt till vårt kulturarv.

Nyputsat i Jerusalem

DEN SVENSKA GENERALKONSULNS residens i Jerusalem är ett av de äldsta husen i området Greek Colony. Det är byggt på 1880-talet när stadsdelen grundades. Nu har SFV låtit renovera huset och byggt in terrassen för att kunna använda den som matsal.

Tillbyggnaden har ritats av den svenska arkitektfirman Hidemark & Stintzing och utgörs till största delen av glas med en böjd form på taket. Arbetet har däremot genomförts av lokala entreprenörer och en lokal arkitekt.

– Detta förenklade processen, eftersom de kan både byggnaden och lokal byggnads- och kulturminneslagstiftning, berättar Berit Nilsson, fastighetschef Utrikes vid Statens fastighetsverk.

Att låta det traditionella få sin rättmätiga plats i den urgamla stadens svenska konsulat var viktigt. Gården har i samband med utbyggnaden stensatts av hantverkare som arbetar med gamla metoder. Äldre stenläggning har sparats och lagts som ett mattliknande parti framför entrén och runt rabatterna.

Handmålade kakelplattor från regionen med mönster inspirerat av mosaik från en äldre byggnad från staden har använts i vissa utrymmen. På så sätt förankrades det lokala i generalkonsulatets residens, samtidigt som den svenska arkitekturen står som vacker kontrast.

– Byggprojektet i Jerusalem är ett bra exempel på hur Statens fastighetsverk använder modern teknik och formgivning samt lokal kunskap och kompetens, säger Berit Nilsson.

Generalkonsulns residens i Jerusalem byggdes på 1880-talet. Nu har det renoverats.

SVERIGE OCH POLEN DELAR AMBASSAD

SFV har renoverat och byggt om den svenska ambassaden i Alger. Efter ombyggnaden har Polens ambassad flyttat in som hyresgäst och delar bland annat reception, kök och trädgård. Detta är första gången Sverige delar lokal med en utomnordisk ambassad.

– Vi är mycket positiva. Dels får vi en effektivare verksamhet, dels blir det en mer spännande arbetsmiljö, säger den svenska ambassadören Eva Emnéus.

FÖRORENAD MARK VID LANDSKRONA CITADELL

I samband med vägarbeten vid Landskrona citadell upptäckte SFV föroreningar i marken bestående av höga halter medeltunga kolväten samt låga halter av lösningsmedel. Ämnena kommer troligen från ett gammalt tvätteri och finns huvudsakligen i grundvattnet. SFV går nu vidare med undersökningen för att få djupare kännedom om såväl källa som eventuella spridningsvägar.

FOTO: NYA KAROLINSKA, SOLNA

Lenka Medin kommer från Nya Karolinska i Solna.

NY FASTIGHETSCHEF PÅ SFV

Lenka Medin heter den nya fastighetschefen för SFV:s förvaltningsområde Musei- och teaterbyggnader. Hon börjar sin tjänst den 1 maj och ersätter då Roland Persson, som varit tf fastighetschef sedan Ulf Tomner tillträdde sin tjänst på Norska Statsbygg i höstas.

Lenka Medin kommer närmast från Nya Karolinska Solna, där hon var fastighetschef då det övergick till en egen organisation inom Stockholms läns landsting, NKS-förvaltningen. Lenka Medin är civilingenjör med olika påbyggnadsutbildningar, anställningar på arkitektkontor och som byggtjänst-konsult och anställning på Locum under perioden 1997–2006. På Locum arbetade Lenka mycket med fastighetsutveckling och projekt i tidiga skeden – inte minst med Nya Karolinska sjukhuset i Solna.

HALMSTAD SLOTT RENOVERAS

Halmstad slott är en av Sveriges få renässansbyggnader från tiden då den danske kung Kristian IV regerade. Nu renoveras och moderniseras delar av slottet. För att visa slottet genom tiderna återställer SFV två ämbetsrum, ett i vardera flygeln, till sitt ursprungliga utseende. Tidstypiska ytskikt och kulörer kombineras med dagens teknik till ett modernt kontor. Renoveringarna beräknas vara klara sommaren 2012.

Hårda stormar flyttade ett
fotogenhus vid Pater Noster.

FOTO ANDERS EYDAL

Drivhus

PATER NOSTER, fyren på Hamneskär, har ett namn som berättar om både hoppfullhet och rädsla. Mellan förrådiska skär står den, en röd solitär, som räddat livet på många sjöman innan den släcktes 1977. 2007 återinvigdes den och är i dag turistmål med tillhörande pensionat som drivs av konstnären Niklas Amundsson.

Men det är också en påminnelse om de hårda villkoren i skärgården förr. Det är inte bara skären runt ön som är dramatiska. Vädret kan bli häftigt, något som Statens fastighetsverks förvaltare Anders Eydal märkte, när han besökte ön efter vintern. En storm hade dragit in, med vågor så höga som tio meter. Ett fotogenhus, som man planerat att använda som

museum, hade flyttats flera meter, trots att det stod tjugo meter in från havet och var förankrat med järnband i betong. Anders Eydal beklagar skadorna, men säger att han inte hade haft något emot att stå i fyren och se när stormen drog in över ön.

– Det är otroliga krafter. Det finns en anledning till att Pater Noster står där den står. Vi kunde se att stenar som vägde flera kilo hade flyttats från ena sidan av ön till den andra, berättar han.

Nu återstår att flytta tillbaka huset genom att rulla det på stockar. Man måste även reparera betongfundamentet och fästa huset ordentligt. Sedan kan man påbörja arbetet med utställningen om fyren igen.

TEXT LENA CARLSSON, SFV

VI HAR NYCKELN! VÅGAR DU KOMMA?

Lördagen den 26 maj öppnar Statens fastighetsverk dörren till några av Sveriges genom tiderna hemligaste rum. För en enda dag får du uppleva platser där hot och makt har härskat.

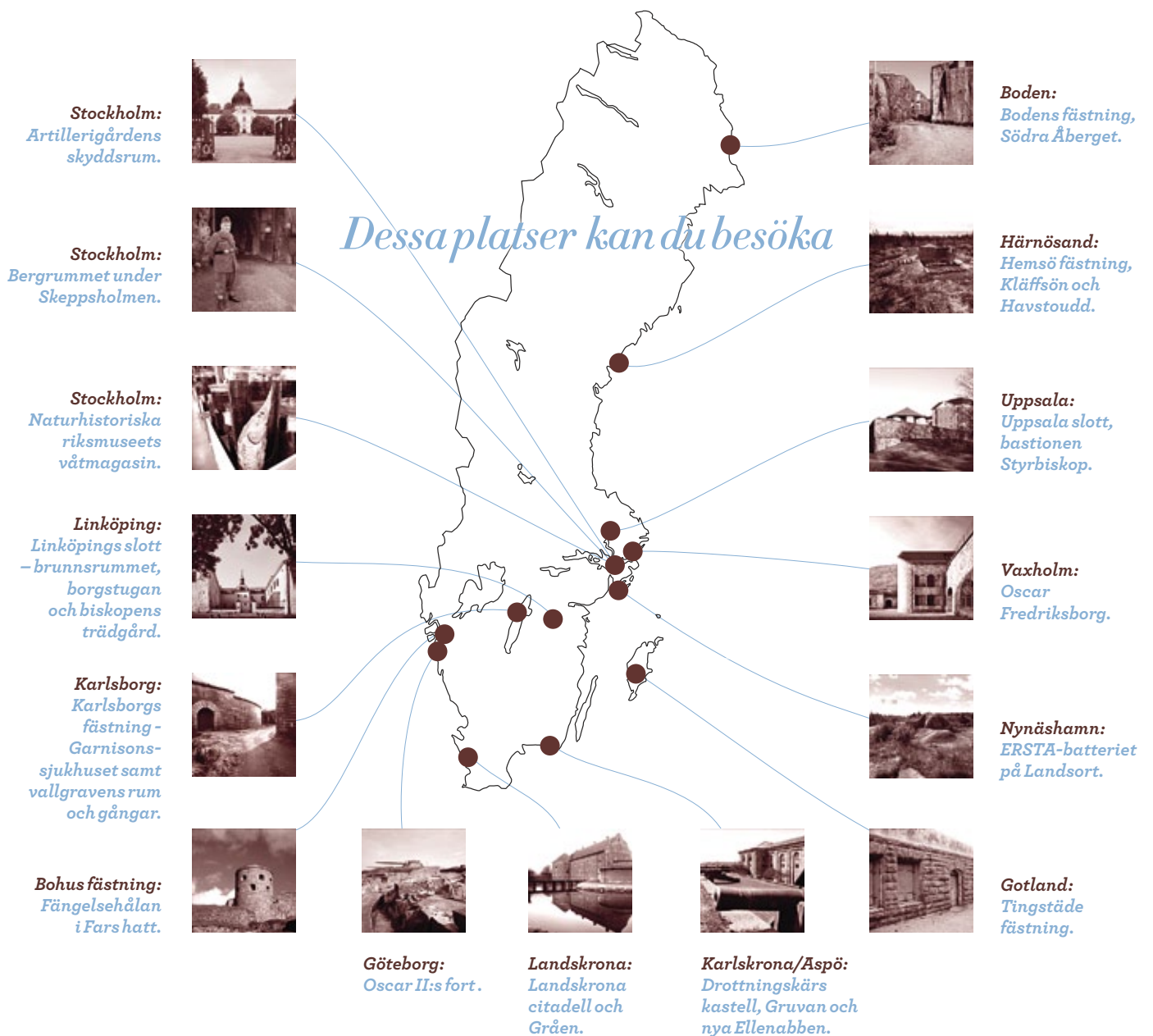
Sedan förblir de hemliga igen.

DU ÄR DELÄGARE i en fantastisk kulturskatt. Det är den vi i Statens fastighetsverk förvaltar. Ett av våra mål är att, i möjligaste mån, göra den skatten tillgänglig för dig och alla andra samt att levandegöra historien kring byggnaderna och de personer som har befolkat dessa. Hemliga rum är ett sätt för oss att bjuda in dig att ta del av denna skatt.

MÅNGA AV DE FASTIGHETER vi förvaltar är öppna för allmänheten året runt eller säsongvis. Du kanske har varit på Vasamuseet, strosat kring Drottningholm, Haga, Läckö eller Ulriksdals slott, utforskat Varbergs fästning eller vandrat på de vackra naturstigarna på Visingsö? Bara för att nämna några av de många hundra fastigheter sfv förvaltar. Många av dem håller öppet för dig, tack vare våra hyresgäster.

Den 26 maj öppnar sfv några av landets hemligaste rum för en enda dag.

ETT ANTAL KULTURFASTIGHETER går av olika anledningar inte att hålla öppna för allmänheten. Några platser är farliga och oskyddade, andra är alldeles för ömtåliga för att klara av att ta emot många besökare. På somliga platser finns ingen hyresgäst som kan hålla öppet och det finns också platser som ligger så otillgängligt att det vore omöjligt att ha en regelbunden besöksverksamhet.

HEMLIGA RUM ARRANGERADES första gången 2004 och genomfördes även 2008. Under Hemliga rum 2012 får du möjlighet att besöka några dolda skatter och träffa medarbetare från Statens fastighetsverk. Då går vi man ur huse för att öppna och visa hemliga gångar, vindlande tunnlar, märkliga rum och otroliga konstruktioner.

– Hemliga rum är en dag då vi bjuder in svenska folket till allas värt

PRAKTISK INFORMATION

Hemliga rum går av stapeln 26 maj 2012. Öppettider på samtliga platser: Kl 11–16. För specifik platsinformation gå in på www.hemligarum.se eller ladda ner appen *Sevärt* (finns både för iPhone och Android). Tänk på att det kan vara både halt, kallt och mörkt dit du ska, så ha oömma kläder, ordentliga skor, en varm tröja och gärna en ficklampa!

gemensamt ägda kulturarv. Varje plats har sin egen historia som vi på olika sätt åskådliggör denna dag. Genom att låna ut nyckeln till dessa platser bjuder vi på något unikt samtidigt som vi ger våra besökare ökad kunskap om kulturarvet och berättar om oss som sköter om det, säger Thomas Norell, generaldirektör vid Statens fastighetsverk.

Temat för 2012 är »Maktbalans«. Det handlar om Sveriges befästningar och om hundratals år av befästningskonst.

Genom historien har människan alltid velat befästa och försvara sin makt eller försvara sig mot främmande makt genom olika befästningsanläggningar. I år visar vi varken guld eller gröna skogar utan ganska råa och otillgängliga miljöer som en gång var den militära vardagen.

– Vi hoppas att våra besökare kommer att tycka att det är lika spännande som vi. Det kan vara värt att känna till att vissa platser är svårtillgängliga och trånga och därför av säkerhetsskäl bara kan ta emot ett begränsat antal besökare. Det gör att vi inte kan garantera att alla kan komma in i alla hemliga rum. Först till kvarn gäller. Vi kommer däremot att göra vårt bästa för att alla besökare ska få med sig en minnesvärd upplevelse om platsen och dess berättelse, säger Ann-Charlotte Spegel-Berg, kommunikationschef vid Statens fastighetsverk. *

Vaxholms fästning: Oscar-Fredriksborg

Stockholms lås

Stockholm skyddades väl av sin skärgård men det fanns två infartsleder vid Vaxholm där en fientlig flotta kunde tränga in. Genom att på 1500-talet börja spärra den djupare Oxdjupet med sten, tvingade man all sjötrafik att ta den smala trånga leden förbi Vaxholms kastell.

Efter drygt 300 års arbete med att spärra Oxdjupet hade de moderna fartygen ökat så mycket i storlek att de inte längre kunde komma igenom det smala sundet vid Vaxholm. Man blev därför tvungen att börja plocka upp all sten ur Oxdjupet igen så att sjötrafiken kunde komma fram.

För att skydda inloppet uppfördes under slutet av 1800-talet det då toppmoderna bergfortet Oscar-Fredriksborg, som är en del av Vaxholms fästning, väster om sundet. För första gången i Sverige användes här nitroglycerin för att spränga.

Under Hemliga rum öppnas den annars stängda Oscar-Fredriksborgs fästning för allmänheten. Även den branta och fantasieggande trapptunneln som förbinder Övre och Nedre verket på fästningen kommer då för första gången att visas.

Den annars stängda Oscar-Fredriksborgs fästning öppnas för allmänheten för en dag.

OSCAR-FREDRIKSBERG

Bilfärja går från Vaxholm till Rindö samt från Värmdö till Rindö, för tidtabell se www.trafikverket.se/farja

Kollektivt: Ta SL-buss 670 som avgår från Östra Station i Stockholm (T-bana Tekniska Högskolan). Resan tar cirka 35 minuter.

Med båt: Båtar går från Strömkajen vid Grand Hôtel i Stockholm till Vaxholm.

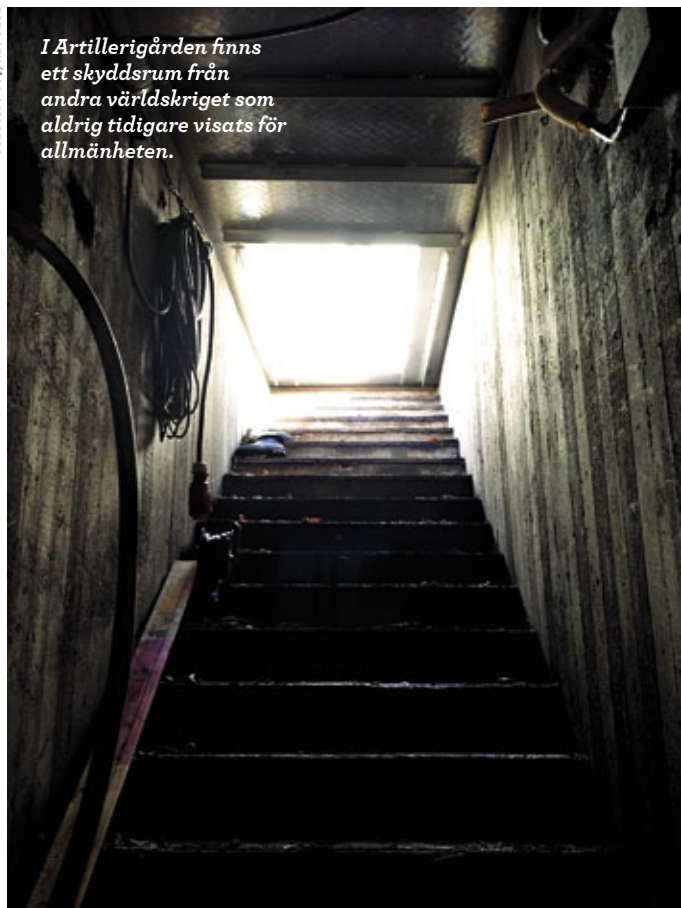

Med bil: Kör E18 mot Norrtälje, ta av mot Vaxholm på väg 274. Med bil från Värmdö, kör väg 274 och ta färjan från Stenslätten till Rindö.

I Artillerigården finns ett skyddsrum från andra världskriget som aldrig tidigare visats för allmänheten.

Artillerigården Skydd och förråd i Stockholm

Lika viktiga som befästningar och försvarsverk var verkstäder, förråd och andra anläggningar som behövdes bakom frontlinjen för att förse försvarsstyrkorna med mat och materiel.

Första gången vi får höra talas om Artillerigården är i januari 1641, då Krigskollegiet beordrade att vapenförrådet skulle flyttas från Stockholms slott till tyghuset på Artillerigården.

Det äldsta tyghuset uppfördes av trä strax intill flottans proviantgård, där det bakades bröd och bryggdes öl till krigsmakten. På tyghustomten byggdes också smedja, vakt- och expeditionslokaler, förråd och verkstäder.

Armémuseum, som i dag finns i Tyghuset, har sina rötter i ett artillerimuseum från 1800-talet. År 1943 döptes det om till Armémuseum.

Artillerigårdens utvalda Hemliga rum ligger under gårdsplanen framför Armémuseum. Där finns skyddsrum från andra världskriget som aldrig tidigare visats för allmänheten.

ARTILLERIGÅRDEN
Kollektivt: Ta tunnelbanans röda linje till Östermalmstorg. Gå 500 meter till Riddargatan 13.

Karlskrona Örlogsstaden

Under sent 1600-tal anlades Karlskrona som Sveriges örlogsbas. Det fanns goda skäl för kungen att flytta flottan söder ut. Vid Blekinges kust fanns den strategiska närheten till de svenska besittningarna på andra sidan Östersjön. I Blekinge skärgård blev det dessutom isfritt mycket tidigare än i Stockholm. Man började utforma en försvarsanläggning värdig en stormaktsnation som skydd för basen.

På Aspö anlades på 1600-talet fästningen Drottningsskär för att försvara inloppet till Karlskrona. Där hittar du även kustspaningsradarstationen Gruvan och seriebatteriet Nya Ellenabben. Det är konstruerat med världsunik, kärnvapensäker teknologi och avvecklades först år 2000. Nu får du möjlighet att besöka båda dessa tidigare topphemliga anläggningar. Du får samtidigt ett historiskt perspektiv på våra svenska befästningar, från stormaktstidens 1600-tal med Drottningsskärs kastell, till kalla krigets 1980-tal.

KARLSKRONA – ASPÖ DROTTNINGSSKÄRS KASTELL, GRUVAN OCH NYA ELLENABBen

*Till Aspö går en gratis vägfärja en gång i timmen från centrum, från 06.00 till ca 23.00. Färjan tar 25 minuter. För tidtabell se www.trafikverket.se/farja.
Kollektivt: Promenera cirka 400 meter från Centralstationen till Karlskrona*

centrum och ta buss 10 till Aspöfärjan.

***Promenera:** Cirka 1 kilometers promenad från Centralstationen till Aspöfärjan.*

***Med bil:** Från E22 ta av mot Karlskrona och kör mot Karlskrona centrum. Färjan går från Handelshamnen.*

»Under Hemliga rum öppnar vi hela
det hemliga fortet, till och med rum
som aldrig tidigare visats.«

**GÖTEBORG
– OSCAR II:S FORT**
Kollektivt: Spårvagn
linje 11 till hållplats
Långedrag. Följ skyltar
till Oscar II:s fort längs
Saltholmsgatan, en
promenad på drygt
600 meter.

Bil: Kör mot Göteborg, ta
väg E45 och följ skyltar
mot Långedrag där det
också finns parkering,
dock begränsat med
platser.

Båt: Från Lilla Bommen
går båtturer (i mån av
plats). Båten går var
fyrtionde minut.

Cykel: På trafiken.nu
finns cykelkartor att
ladda ner.

FOTO ÅKE ERIKSSON LINDBLANK

Oscar II:s fort Skölden mot väst

Nya Älvsborgs fästning anlades vid mitten av 1600-talet för att försvara inloppet till den nyanlagda staden Göteborg. Den gamla borgen Älvsborg hade intagits av fienden åtskilliga gånger och man insåg nu att det behövdes ett starkare fäste för att kunna försvara staden. År 1677 stod fästningen färdig och den var i tjänst ända fram till slutet av 1800-talet då den hade spelat ut sin roll. Den avlöstes då av det nya och moderna Oscar II:s fort. Fortet sprängdes ned i berggrunden och 1907 stod den toppmoderna försvarsanläggningen klar att försvara staden. Men redan på 1930-talet ansågs anläggningen omodern och kanonerna i flera av batterierna flyttades till andra modernare befästningar. År 1955 upphörde anläggningens militära roll helt. Under Hemliga rum öppnar vi hela det hemliga fortet, till och med rum som aldrig tidigare visats.

Tingstäde är okänt även för de flesta gotlänningarna.

Tingstäde fästning Försvarets förråd

Tingstäde fästning anlades norr om Visby mellan 1898 och 1917. Fästningen skulle inte försvara Gotland utan fungera som mobiliseringsplats och som skydd för de förråd som fanns i Tingstäde. Tingstäde är en gördelfästning med flera separata skansar och har många likheter med Bodens fästning, men i betydligt mindre skala.

Eftersom det inte finns berg på platsen har fästningen grävts in i en grop i åsen. Byggnadsmaterialet utgörs av betong och kalksten. Särskilt kalkstensinlagen visar prov på stor hantverksskicklighet.

Fästningen är tämligen okänd även för gotlänningarna, och det är inte många som vet att den över huvud taget finns. Ännu färre har besökt den.

GOTLAND – TINGSTÄDE

Med bil: Kör Visbyleden, väg 148, från Visby mot Färösund i cirka 20 kilometer.

Kollektivt: Ta busslinje 20 från Visby mot Färösund, kliv av vid Tingstäde, resan tar cirka 20 minuter.

Landskrona citadell och Gråen Danskens krona

När första grundstenen till Landskrona citadell lades 1549 låg staden i Danmark. Den danske kungen Kristian III ville få kontroll över handeln i Öresund och samtidigt stärka försvaret längs kusten. Det var ett imponerande bygge med höga murar och en 70 meter bred vallgrav runt hela borgen. Men i och med freden i Roskilde 1658 blev Skåne, och då också Landskronaborgen, svensk.

Borgen moderniserades i olika steg och under 1700-talet beslöt man även att citadellet och hamnen skulle få understöd av ett nytt citadell. Byggandet av Adolfs Fredriks fäste inleddes genom utfyllningar i vattnet invid landremsan Gråen.

Arbetet påbörjades 1748. I dag, 250 år senare, är fästningen fortfarande ofullbordad. Varför blev den aldrig färdig? Under Hemliga rum kommer du att få besöka Gråen och höra berättelsen om den mycket speciella fästningen.

Danskarna började bygga citadellet i Landskrona, men förlorade det till svenskarna 1658.

LANDSKRONA CITADELLET – GRÅEN

Kollektivt: Gratis trådbuss från Landskrona station i till centrala Landskrona, därefter cirka sju minuters promenad till Citadellet. För information se www.skanetrafiken.se.

Med bil: Från E6/E20 kör in på Österleden, väg 17, mot Landskrona. Skyltat hela vägen till Citadellet.

Till ön Gråen kommer det att gå båtar nere från hamnen, söder om Citadellet.

»Hit skulle även guldreserven
och riksregalierna flyttas.»

Kanontornet i vallgraven är
för första gången öppet
för allmänheten.

Karlsborgs fästning Sveriges reservhuvudstad

Mitt i Sveriges inland finns en fästning, vars strategiska läge kanske kan vara svår att förstå. Men sedan Ryssland 1809 hade erövrat Åland och Finland, var oron stor för att även Stockholm skulle intas. Därför behövdes en ny strategi. Den utgick från centralförsvarsprincipen, där försvaret skulle ledas från en stark fästning centralt placerad mitt inne i landet.

Karlsborgs fästning skulle vid ett anfall också fungera som landets reservhuvudstad. Vid ett angrepp skulle kungafamiljen och regeringen föras till fästningen. Hit skulle även guldreserven och riksregalierna flyttas. Bygget inleddes 1819 och beräknades ta tio år. Det tog dock längre tid än så och först 1907 stod fästningen färdig. Tiden hade dock hunnit i kapp bygget och tanken om ett centralförsvar blev snabbt omodern. År 1925 upphörde Karlsborg som försvarsfästning.

Under Hemliga rum öppnas vallgraven och de många rum och gångar som finns inuti den. Även det övergivna Garnisonssjukhuset kommer att bjuda på upplevelser.

KARLSBORGS FÄSTNING

Kollektivt: Ta buss 420 från Karlsborg busstation, kliv av vid hållplats Götiska valvet.

Med bil: Ta väg 49 mot Karlsborg. Väl framme i Karlsborg följ skyltarna mot fästningen.

Bergrummet på Skeppsholmen sprängdes ut på 1940-talet för att bli ledningscentral för Marinkommandot.

Skeppsholmens bergrum *Marinens hjärna*

Bergrummen under Skeppsholmen i Stockholm sprängdes ut i början av 1940-talet. De skulle användas som skyddad ledningscentral för marinkommandot. Här fanns även stora utrymmen som användes som förråd för minor och torpeder. Sedan örlogsbasen flyttade till Muskö i Stockholms skärgård kring 1970 användes bergrummen en tid som mobiliseringsförråd, men har de senaste 30 åren i stort sett stått tomma och oanvända.

Delar av bergrummen har visats tidigare då de använts för Östasiatiska museets utställningar, men i år öppnar vi fortfarande okända delar och ger dig berättelsen »Stockholm under kalla kriget«. Utöver den berättelsen presenterar vi också de andra utvalda hemliga platserna i landet.

SKEPPSHOLMEN – BERGRUMMET

Kollektivt: Ta buss 65 från Centralen (går från Odenplan). Kliv av på hållplats Östasiatiska museet.

Hemsö fästning

Knytnäven mot öst

När andra världskriget fortfarande rasade och hotet utifrån var högst påtagligt, fattades beslutet att bygga en topphemlig fästning på Hemsö utanför Härnösand. Tanken hade funnits länge och trakten hade i århundraden varit strategisk för försvaret. Senast en fientlig styrka varit här var 1721 då ryska flottan brände ner Härnösand och tog sig en bra bit upp för Ångermanälven. År 1957 stod den topphemliga fästningen klar och dess uppgift var att försvara kusten mot landstigningsföretag och säkra transporterna längs Ångermanälven.

I Storråbergets inre sprängdes ett helt samhälle ut – rustat med ammunition, bränsle och mat för 320 man i tre månader. År 1987 upphörde driften av fästningen och 1989 muckade den siste värnpliktige från den då ännu topphemliga anläggningen.

Under Hemliga rum-dagen kommer bland annat den underjordiska anläggningen på Kläffsön att öppnas. Den hemliga nedgången döljs ovan jord av ett litet oansenligt skjul.

HEMSÖ FÄSTNING

Kör av E4:an norr om Ålandsbro, följ skyltar till Hemsö och Strinningens färjeläge. Färjan går varje halvtimme mellan 05.00 och 18.00, andra tider går färjan endast efter anfordran.

Linköpings slott

Brasklapp och blodbad

På Linköpings slott finns det gott om hemligheter. De äldsta delarna är från 1100-talet och slottet kan betraktas som landets äldsta profana byggnad. Under fyra sekel hade de katolska biskoparna, som till exempel biskop Brask, sitt säte i Linköping. Biskopsgården byggdes under dessa fyra sekel ut och till i olika etapper. Under 1400-talet byggdes en ringmur som försvar runt gården. När Gustav Vasa tog makten i Sverige och inledde reformationen blev det slutet för de katolska biskoparna på Linköpings slott. År 1600 lät Vasas son hertig Karl fängsla Sveriges regering på slottet och, efter en summarisk rättegång, halshugga fem personer (Linköpings blodbad).

Under Hemliga rum går resan till 1100-talet genom brunnsrummet, borgstugan och delar av biskopens trädgård.

LINKÖPING SLOTT

Kollektivt: Buss 3 eller 13 från Centralstationen (hållplats Resecentrum) tar dig till slottet på fem minuter, kliv av vid hållplats Borggården.

Med bil: Från söder på E4 tar du första avfarten vid Linköping; kommer du från norr ta andra avfarten. Följ skyltar mot »slott« och »domkyrka«.

Promenera: Två minuters promenad från Stora Torget, genom domkyrkans park till slottet. 10 minters promenad från Centralstationen.

På Linköpings slott har många spännande maktspel utspelats under århundraden.

*»Ett fyrvåningshus i
stål, dimensionerat för ett
underjordiskt samhälle«*

Landsort – ERSTA batteri *Kalla krigets kronjuvel*

Mellan 1960 och 1983 byggdes 26 fasta batteriplatser längs Sveriges kust. Deras syfte var att skydda Sverige mot invasionsstyrkor och de var konstruerade för att kunna stå emot kärnvapenangrepp. Sex av dessa var så kallade ERSTA-batterier (ERSättning Tungt Artilleri). Ovan markytan ser de inte ut att vara mycket för världen, men klättrar vi in genom nedstigningsluckan hittar vi ett fyra våningshus i stål, dimensionerat för ett underjordiskt samhälle. Hotet kom från öst och från de kärnvapenmissilsilos som Sovjet placerat i de baltiska staterna.

De flesta av dessa batterier är i dag destruerade och spåren efter dem har utplånats. De har plockats ner lika metodiskt som de byggdes och landskapet runt omkring har i möjligaste mån återskapats till hur det såg ut 1960.

Batteriet på Landsort är ett av de fyra som har bevarats för framtiden.

Under Hemliga rum kommer hela detta batteri att öppnas. Det har inte tidigare skett och i vissa delar av världen används fortfarande liknande batterier – där är de fortfarande mycket hemliga.

LANDSORT – ERSTA BATTERIET

Med färja: Waxholmsbolaget trafikerar Ankarudden – Krokskär – Landsort året runt, avgångar anpassade till SL-buss och pendeltåg till och från Stockholm. För tidtabell – se www.waxholmsbolaget.se/
Kollektivt: Pendeltåg mot Nynäshamn, kliv av vid Nynäsgård och byt till buss 852, kliv av Ankarudden på Torö, där Waxholmsbolagets båtar går till Landsort.

Med bil: Kör mot Nynäshamn, ta av mot Torö norr om Nynäshamn och kör till Ankarudden, varifrån färjan går.

Bodens fästning *Låset i norr*

Då Ryssland 1809 erövrade Åland och Finland växte oron över försvaret av Sveriges kust, men framför allt oroade man sig för försvaret av det helt obebakade Norrland. Tidigare hade Norrland betraktats som otillgänglig mark som i sig var ett hinder för fienden. Men så upptäcktes den dyrbara malmen och järnvägen började byggas ut. Det underlättade även för fienden att ta sig fram och därför krävdes en ny försvarsstrategi.

Bodens strategiska läge vid Lule älv talade för en försvarsanläggning just där. År 1907 stod fästningen klar – fem fort som länkats samman via mellanverk så att de utgjorde en stark enhet.

Under Hemliga rum kommer ett av fortet – Södra Åberget – att öppnas för en dag. Det blir absolut sista chansen att se fortets innandöme – efter visningen kommer det att muras igen och plomberas.

**BODENS FÄSTNING
– SÖDRA ÅBERGET**
Rödbergsfortet och Åbergsfortet ligger cirka fem kilometer från centrala Boden. Vägen till Rödbergsfortet är skyltad. Under Hemliga rum kommer vägen till Södra Åberget, som vanligtvis är stängd, att vara skyltad.

Sista chansen att se fortet i Södra Åberget. Efter Hemliga rum kommer det att muras igen och plomberas.

Många viktiga och dramatiska händelser har utspelat sig i den gamla vasaborgen i Uppsala.

UPPSALA SLOTT
Kollektivt: Från Centralstationen, gå cirka 500 meter till hållplatsen Daggarbrunn, ta buss 41 och kliv av vid Sankt Eriks torg. Med bil: Från E4:an, kör mot Uppsala centrum, kör Drottninggatan över Fyrisån och sväng vänster in på slottsbacken, Drottning Christinas väg, före Dag Hammarskiölds väg. Till fots: Promenera från Centralstationen till Uppsala slott, avstånd cirka 1,5 kilometer.

Uppsala slott *Beslutens bastion*

Högt upp på den naturliga grusåsen syns Uppsalas kanske mest kända byggnad, det rosa 1500-talslottet. Gustav Vasa byggde slottet som en befästning för att freda sig mot yttre och inre fiender. Från slottets bastioner kunde han hota biskopsborgen och hålla pli på kyrkans tjänare. Här fängslade en förvirrad och närmast sinnessjuk Erik XIV en rad adelsmän för att sedan på egen hand sticka ihjäl Svante Stensson Sture och hans två söner. Vi känner händelsen som Sturemorden och det är bara en av många dramatiska och viktiga händelser, som utspelat sig i den gamla vasaborgen. Här fattades beslutet om att Sverige skulle gå med i det som skulle bli trettioåriga kriget, och det var också här drottning Kristina avsåg sig tronen och abdikerade 1654. Under Hemliga rum får allmänheten tillfälligt möjlighet att komma in i bastionen Styrbiskop och höra den spännande berättelsen om slottets bastioner.

FOLKETS FAVORITER

De 13 platser Statens fastighetsverk valt att visa under Hemliga rum 2012 knyter alla an till den byggnadshistoriska berättelsen om maktbalansen i Sverige genom tiderna. Utöver dessa har svenska folket fått välja ut två platser i omröstningen Folkets favorit.

FOTO: STAFFAN WAERNDT

Naturhistoriska riksmuseets våtmagasin, Stockholm

Konserverade hemligheter

Naturhistoriska riksmuseet är Sveriges största museibyggning. Här väntar spännande synintryck, annorlunda dofter och sällsamma föremål. Museet ritades av arkitekten Axel Anderberg i början av förra seklet. Arkitekturen har anknytning till historisk karolinsk barock, som stöpts om i en då modern geometriskt uppbyggd jugendstil. Fasaden är i dag kulturminnesmärkt. Våtmagasinet är platsen där man bevarar djur i vätskefyllda behållare. Bensalen är ett gigantiskt rum med tiotusentals ben och monterade skelett, insamlade under hundratals år. Här finns ben från såväl mammut som dvärgnäbbmus, från Afrika till Arktis.

FÄRDBESKRIVNING

Kollektivt: Tunnelbanan: Röda linjen till Universitetet.

Buss: Linje 40 eller 540 till Naturhistoriska riksmuseet.

Med bil: Via E18 från Oslo/Västerås: Ta väg 176 mot E20 och Stockholm. Följ avfart »Naturhistoriska riksmuseet« från Roslagsvägen.

Söder E4/E20 (Essingeleden): Ta E20 till Roslagstull, följ skylt mot E18 Norrtälje. Följ avfart »Naturhistoriska riksmuseet« från Roslagsvägen.

Bohus fästning, Kungälv

Den ointagliga

Bohus fästning i Kungälv har mycket spännande att berätta. Under sin 700 år långa historia sågs fästningen ha motstått hela 13 beläringar utan att falla. Fästningen grundlades 1308 av den norske kungen Håkon Magnusson. Under 1500- och 1600-talen var borgen en viktig del av Danmark-Norges försvar mot svenskarna. Genom århundraden har många personer dömts och placerats som fångar i tornen Fars hatt och Sven Halls torn. På Hemliga rum-dagen låser Statens fastighetsverk upp fängelsehållorna i Fars hatt och ger dig möjlighet att uppleva känslan av att – frivilligt och för en kort stund – vistas i en fängelsehåla.

FÄRDBESKRIVNING

Kollektivt: Ta buss Grön Express från Göteborg mot Kungälv.

Gå av vid hållplatsen Eriksdal.

Från centrala Göteborg tar resan cirka

20 minuter.

Med bil: Söderifrån: kör E6:an

från Göteborg mot Oslo. Ta av

mot Kungälv S.

Norrifrån: kör E6:an mot

Göteborg. Ta av mot Kungälv C.

Sväng första vägen till höger

mot köpcentret Vita Fläcken. På

andra sidan bron ligger Bohus

fästning.

FOTO KEIL HOLMNER

ÖVRIGA KANDIDATER

i omröstningen Folkets favorit var Tumba bruk, Tuna gård utanför Linköping och Turkiska kiosken i Haga-parken i Stockholm.

Byggt för

MAKTBALANS

Den svenska försvarsmakten har alltid velat skrämma sina fiender. Först med avskräckande byggnader, senare genom att göra sig osynlig genom att gräva ner sig. För en dag öppnas nu dörrarna till det som gång var Sveriges hemligaste rum.

KÄLLA *Anders Bodin, kulturarvsexpert i SFV*

Temat för Hemliga rum 2012 är Maktbalans eller berättelsen om Sveriges gränser och de inre och yttre hot som funnits genom tiderna. Det handlar om vårt försvar, våra krig, vår expansion och neutralitet. Framförallt handlar det om hot och rädsla: för »dansken«, för »ryssen«, för uppror och för ett tredje världskrig. Ur hotet och rädslan föddes våra befästningar och vårt försvar. Det är den berättelsen som ger bakgrunden till valet av de Hemliga rum som SFV visar i år.

FOTO SALLY ERIKSSON

Anders Bodin

placerades de ovan jord – fullt synliga för att tydligt visa fienden sin styrka. Senare grävdes anläggningarna ner, för att skydda och för att gömma. Sveriges försvarsmakt har dock alltid velat visa fienden att den står stark och rustad – både för att avskräcka och för att skydda och skapa trygghet i landet.

Vi får inte heller glömma att Sveriges gränser inte alltid sett ut som de gör i dag. Sverige har inte alltid varit ett avlångt land. En gång, då det innefattade stora delar av Östersjöregionen, var det runt och Stockholm låg i dess centrum.

GENOM HISTORIEN har människan alltid byggt upp makt-sfärer och försökt försvara dem mot andras intressen genom olika försvars- och befästningsanläggningar. Till en början

VI KAN UTAN STÖRRE tankemöda förstå att det krävdes ett komplext och väl utbyggt försvar för att skydda egna territorier och erövra nya. Att det även krävts stora ekonomiska

»Femvåningshus av stål sprängdes ned i urberget, där det enda som syntes ovan mark var en nedstigningslucka och några plastkupoler som dolde kanonerna.«

resurser och väl valda platser för att kunna befästa och försvara riket råder det heller ingen tvekan om. Hoten och rädslorna har sett olika ut genom tiderna och därför har också försvaret och de olika befästningsanläggningarna ständigt tagit nya former.

Oftast kan vi direkt i landskapet se och förstå varför befästningar anlagts just där de har. De tidiga fornborgarna byggdes på naturligt otillgängliga platser, där man utnyttjade naturen för att bygga en så lättförsvard plats som möjligt. Dessa var också fullt synliga för utomstående och talade ett tydligt maktspråk. De medeltida husen var också befästningsanläggningar som med tjocka murar skulle stänga fienden ute och manifesteras sin makt och styrka. Men samtidigt som nya byggtekniker utvecklades för försvaret, utvecklades allt effektivare vapen för att möta denna utveckling. En ständig kapprustning har lett till att man kontinuerligt utvecklat och förändrat sättet att bygga befästningar.

UNDER VASATIDEN byggdes många av de medeltida fasta husen om till borgar som effektivt skulle skydda och utestänga. En av de mest kända Vasaborgarna är slottet Tre Kronor i Stockholm som brann ned 1697.

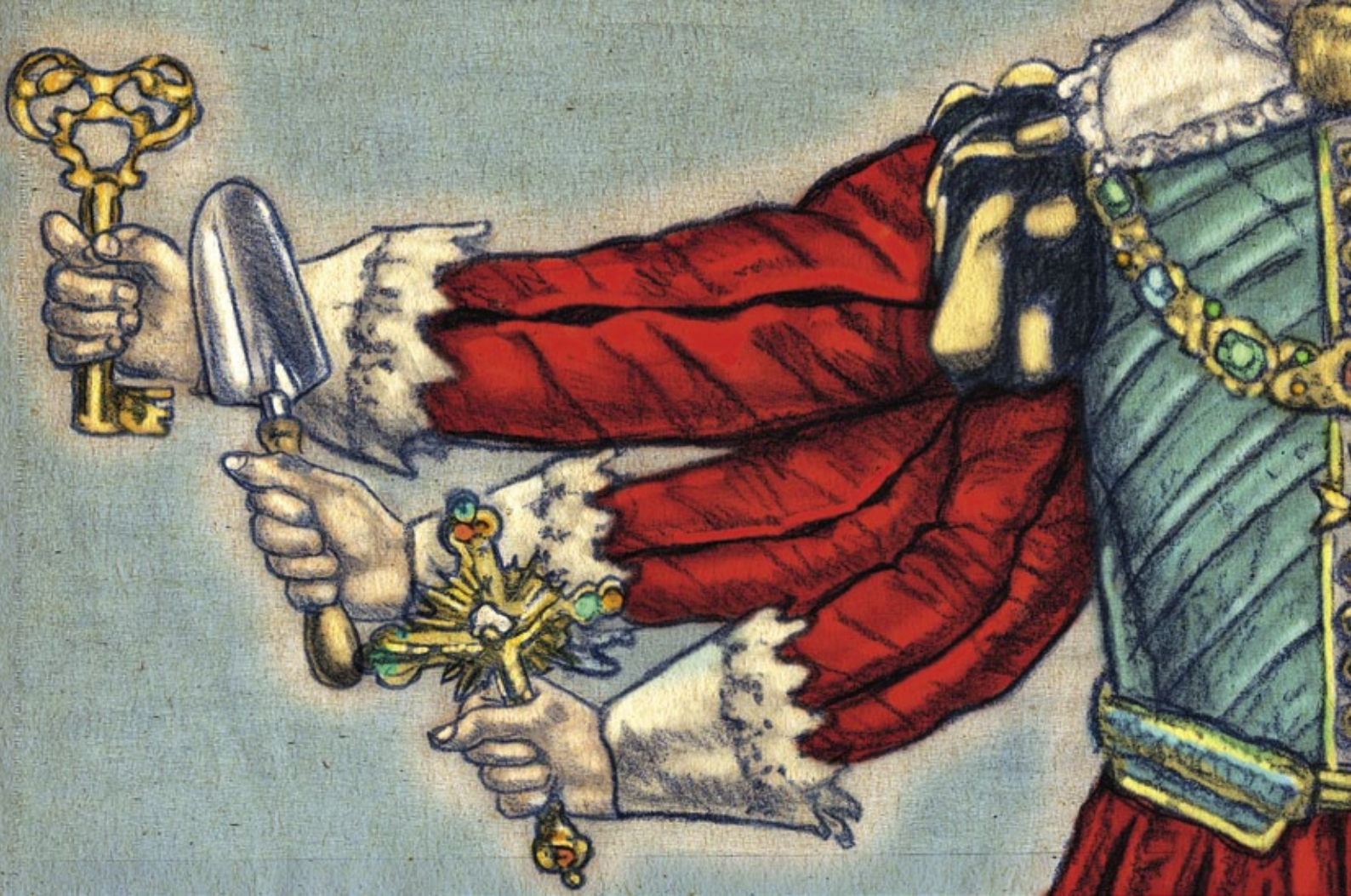
När eldvapnen blev kraftfullare utvecklades en byggteknik nere på kontinenten med ett sinnrikt system av djupa vallgravar och stjärnformade försvarsmurar med vinklar som gjorde det möjligt att skjuta längs med alla murar och på så

sätt hindra fienden från att nå fram till dem. Detta system att bygga försvarsanläggningar kan sägas var dominerande ända fram till dess att man började gömma och gräva ned sina befästningar.

Mot slutet av 1800-talet började försvaret anlägga befästningar under mark. Med handkraft sprängde, hackade och grävde man fram enorma fort inne i själva berget. De skulle vara svårupptäckta och de skulle vara så hemliga som möjligt. Många av dessa anläggningar har inte öppnats för allmänheten förrän de senaste åren. Exempel på sådana befästningar är Tingstäde, Oscar-Fredriksborgs och Bodens fästningar.

Ännu närmare vår egen nutid gällde det att försvara sig mot hotet av och rädslan för kärnvapenangrepp. Runt hela Sveriges kust anlades kustartilleribefästningar som skulle kunna stå emot kärnvapen. Femvåningshus av stål sprängdes ned i urberget, där det enda som syntes ovan mark var en nedstigningslucka och några plastkupoler som dolde kanonerna. Även underjordiska marin- och flygbaser byggdes. I dag ser hoten annorlunda ut och i och med satellitnavigering och målsökande robotar är alla dessa fasta försvarsanläggningar oanvändbara. I dag finns inte hemligheterna i borgar eller under jord utan i datorer och som mänsklig kunskap. De fasta anläggningarna är överspelade och monterade ned. Man kan säga att en epok av fyra tusen års platsbunden befästningskonst nu är avslutad. *

*Axel Oxenstierna är Sveriges störste internationelle statsman hittills.
Han är också mannen bakom den svenska byråkratin. Men han
hann aldrig flytta in i huset som bär hans namn.*

TEXT Thorsten Sandberg ILLUSTRATION Tzenko Stoyanov

Anekdoten: Statsman! Akademiker! Palatsägare!

UTLANDSSTUDENTEN AXEL OXENSTIERNA var en ordentlig ung man. Åtminstone finns det ingenting bevarat som talar för motsatsen. Annars hörde det till vanligheten att en adelsynglings studier i främmande land kantades av vin, kvinnor och sång.

Kanske stämde han upp en sång i alla fall, unge Axel, som sexton år gammal 1599 skickades till kontinenten där han pluggade i fyra år på de ansedda universiteten i Rostock, Wittenberg och Jena. Han lär i varje fall ha trakterat luta.

De många timmarna i lampans sken med näsan i lärda böcker gav resultat. Det fanns knappast något område den vetgirige Axel inte gav sig på, när kamraterna slamrade med värjorna och tittade djupt i flaskan.

Baskurserna var teologi, grekiska och latin. Men hans bokinköp skvallrar om intresse för så vitt skilda ämnen som astronomi, etik, matematik och fysik.

Inte heller krävdes det några professorskråkor i tentamensboken för sonen till ett riksråd. Som adelsman stod han över

de examenskrav som ofrälse ynglingar behövde nå upp till för sin karriär. Manegen var redan krattad.

Men Axel deltog ändå i flera akademiska disputationer. Blott artonårig stod han vid frontlinjen mellan lutheraner och katoliker i en offentlig disputation i Wittenberg om motreformationen. Det kanske säger något om hans begåvning, läraktighet och beläsenhet.

Axel var en framtidsmän. Manegen skulle så småningom bli hans, och den hette Europa. Anor och börd, rikedom och släktinflytande i all ära, men han var *bäst* i sin generation, ja, i många generationer framåt.

Axel Oxenstierna är den främste statsman vårt land haft, såväl inom utrikespolitiken som förvaltningen på hemmaplan. Historikern och skalden Erik Gustaf Geijer kallade honom Sveriges störste civilist, och drottning Kristina svämmade över av beundran för sin mentor:

»Han hade ett stort förstånd, en fullkomlig försiktighet, en bred

kraft och ett högsint hjärta. Han var outtömlig och visade i sin ämbetsutövning en oförliknelig flit och dristighet», skriver hon i sina memoarer.

Karriären fram till landets högsta ämbete avverkade Oxenstierna i raketfart. I januari 1612, knappt 29 år gammal, tillträdde han som rikskansler, ämbetet han skulle inneha till sin död 1654, alltså i över fyra decennier.

Ledigt korresponderade han och förhandlade med Europas tongivande statsmän. Frankrike var en hörnsten i den svenska politiken under Trettioåriga kriget.

I Paris hade Oxenstierna mött kardinal Richelieu och när denne avled i december 1642, klev adepten kardinal Jules Mazarin fram som Frankrikes starke man.

Vid maktskiftet var det angeläget att befästa den viktiga alliansen. Oxenstierna var en formidabel brevskrivare som producerade och tog emot tusentals brev och skrivelser. I mitten av februari 1643 landade ett brev av hans hand på Mazarins skrivbord.

Brevet inleds med *»Eminentissime Domine Cardinalis, Post nuperam Magniustius Cardinalis Richelieu mortem ...«, i översättning »Högvärdige Herr Kardinal, efter att nyligen den store kardinal Richelieu avlidit ...«*

Fortsättningen är realpolitisk. Oxenstierna uttrycker sin tillfredsställelse över Frankrikes fortsatt svenskvänliga politik och försäkrar att Sverige står fast vid 1641 års avtal. Rikskanslern passade också på att gratulera Mazarin till utnämningen.

Axel Oxenstierna kunde tala till de lärde på latin, men också till bonden på bondens eget språk.

»Han hade ett stort förstånd, en fullkomlig försiktighet, en bred kraft och ett högsint hjärta«

MANEGEN VAR EUROPA och storpolitiken hans revir, men Oxenstierna höll koll på vad som hände i familjen och ingrep i skötseln av sina gods och gårdar runt om i landet. Detta är en mindre känd sida hos honom.

Mellan ämbetsbrev sommaren 1640 till fältmarskalk Johan Banér och greve Johan Kasimir av Pfalz-Zweibrücken – pappa till den blivande kungen Karl X Gustav – skickade Oxenstierna ett privat brev med direktiv till trädgårdsmästaren Jakob Kratz på godset Tidö vid Mälaren i Västmanland.

En bagatell kan tyckas, men Oxenstiernas engagemang går inte att ta miste på.

Han skriver: *»Jag behöver åtskilliga slags gräs och örter som är tjänliga till medicin, och nu är rätta tiden att hämta sådana. När de är tillräckligt torra ska de buntas ihop och läggas i gott förvar.»*

Förvaringsplatsen var den gamla borgen vid Tidö, Oldenburg, där Axel Oxenstierna och Anna Åkesdotter Bååt gifte sig 1608. Det var via henne Tidö kom i Oxenstiernas ägo, och det sades att han föredrog Tidö framför sina andra bostäder.

Tidö med leksaksmuseet är nuförtiden ett populärt turistmål. Men den förmodligen mest kända Oxenstierna-byggnaden är palatset intill Kungliga slottet. Axel Oxenstierna och hans familj bodde aldrig i byggnaden, som i alla tider fungerat som kontor och myndighetslokaler.

Kanske är rikskanslern i sin himmel ändå rätt nöjd med Oxenstiernska palatsets öde. Han är ju pappa till den moder-
na svenska förvaltningen och byråkratin. *

A large, dark, textured sculpture of a hand holding a leafy branch, set against a blue sky and a yellow building. The sculpture is the central focus, with a hand reaching upwards from the bottom right, holding a large, dark, textured object that resembles a leafy branch or a piece of wood. The background is a clear blue sky with some light clouds. To the left, a yellow building with several windows is visible. The overall scene is outdoors, likely on a balcony or terrace.

TEKNIKERNS PARADIS

Hasse Frykelius har sitt drömjobb. Som förvaltningstekniker på Waldemarsudde arbetar han i en fastighet som rymmer ett privatpalats och konstgalleri men också en väderkvarn från 1700-talet, växthus och ett garage ritat av Ferdinand Boberg.

TEXT Tomas Eriksson FOTO Melker Dahlstrand

SOM TEKNIKER i en kulturminnesmärkt fastighet handlar det ofta om att sätta sig in i hur man tänkte när husen byggdes och att hela tiden fördjupa sig i ursprunget, menar Hasse Frykelius, förvaltningstekniker vid Waldersudde.

– Här ute är ju byggnader som slottet och galleriet skyddade, här kan man inte slå i en spik hur som haver. Här målar vi inte heller med plastfärg.

Istället försöker jag hela tiden fundera på hur Ferdinand Boberg tänkte när han byggde det här. För det finns ofta en logik i det som gjorts och då gäller det att inte göra något galet, säger han.

DET ÄR MORGON, en av de första soliga dagarna i mars. Hasse Frykelius tar emot på den grusgång som leder upp mot prins Eugens privatpalats och det galleri som prinsen senare lät bygga för sin enorma konstsamling.

– Välkommen till mitt lilla chateau,

säger Hasse skrattande och sveper med handen mot fastigheterna som lysas upp av en blek men hårt kämpande vårsol.

Som så ofta vid den här tidpunkten är han på väg till ett byggmöte.

– Att träffa entreprenörer är en viktig del i mitt arbete. Det görs oftast på morgonkvisten. Då kollar vi vad de gjort och vad de ska göra. Jag blir även en sammankopplande länk till hyresgästen, så att den vet att det kommer hantverkare och ser till att jobbet kan göras.

Prins Eugens galleri,
Waldemarsudde.

FOTO LARS EDLHOLM

»Vi har mycket stränga klimatkrav, framförallt från dem som museet lånar in konst från«

Namn: Hans Frykelius

Yrke: Förvaltningstekniker på Waldemarsudde

Ålder: 60 år

Favoritkonstnär: Min son Michael under de första åren

Favoritfastighet: Prins Eugens Waldersudde

Favoritmusik: 80-talmusik och blues

Favoritverktyg: Verktyg för träbearbetning som rubank, stämjärn, sickel och andra.

DENNA DAG SKA MÅLNINGEN AV väggarna i Bernadotte-rummet inspekteras. Målaren André Alvsommar berättar hur han och kollegorna arbetat för att både åter skapa den ursprungliga gula färgen, och samtidigt ge väggarna en viss patina så att de harmonierar med den konst de ska bära.

Först har vi tagit oss ända ner till putsen och gjort en strykning med linoljefärg och därefter bredspacklat i tre lager, där vi slipat och oljat mellan lagren. Därefter har vi kryssstrukt på två lager färg. Till sist stöpplar vi på det yttersta lagret lasyr, berättar André och visar hur man stöpplar genom att dutta en stor pensel mot väggen, en metod som närmast gick ur tiden när rollern kom.

Hasse lyssnar noga och nickar nöjt när han tittar sig runt.

– Du hör, säger han när vi gått ut ur rummet. Du fattar varför vi bara anlitar specialister här. Men det har hänt att vi haft entreprenörer här som inte sköter sig eller inte städar efter sig – de kommer aldrig tillbaka.

VI GÅR ETT VARV på nedervåningen i prins Eugens palats. I blomsterrummet, i det sydvästra hörnet, står blommorna uppställda enligt den ordning som prinsen reglerade i sitt testamente. Samma sak gäller blommorna som pryder det bord som står under Anders Zorns porträtt av prinsens mor, drottning Sofia, prinsessan av Nassau som var gift med Oscar II, och som av sina undersåtar kallades Den blå hertiginnan.

En våning upp samsas prinsens målningar med verk av tillfälliga utställare. Vi tittar också in i det som var prinsens sovrum, som i dag är utställningshall.

– 18,7 grader, relativ luftfuktighet 50 procent. Perfekt,

konstaterar Hasse Frykelius när han läst av givaren i rummet.

Det finns troligen konstlänkare beredda att hugga av sig en kroppsdel för att varje dag få vistas i denna miljö. För Hasse är konsten mer en del av hans jobbvardag.

– Jag är inte den som springer på gallerier på fritiden. Men det är klart jag gillar en del av konstverken som hänger här ute. Vår driftgrupp har ofta möten här och det händer att vi blir guidade. Då blir det mer intressant, när man fått höra hur konstnärerna tänkt.

Vi traskar uppför trappan till slottets vind, där de aggregerat som styr inomhusmiljön i slottets översta våningar står.

– Det här är mer mina domäner, säger han och dunkar en näve ovanpå ett av de orangea fläktaggregaten.

Hasse Frykelius tar ett varv runt, läser av displayer och

lyssnar efter missljud, eller ännu värre, att något av aggregaten skulle vara helt tyst. Egentligen är det bara en säkerhetskoll, för han har på morgonen kollat av anläggningen på datorn från sitt kontrollrum.

– Men det går inte helt att lita på datorn. Den kan vara en ventil som markeras som stängd men som kärvar och släpper igenom lite vatten – det är sådant jag upptäcker på mina rundor.

Om vi på vinden befinner oss i systemets hjärta, tar Hasse oss med till dess hjärna, hans kontor i källaren under Waldemarsuddes galleri. Rummet passade han på att inreda när de gamla oljepannorna ersattes av fjärrvärme. Det är också här nere han kan kräma på med musik från radiokanalen Rockklassiker – fram till klockan 11, sedan får han stänga av, eftersom galleriet öppnar.

– Här är lite annat stuk. Här behöver man inte stöppla på färgen, säger han när han går in i kontoret via ett fläktrum.

HÄR STÅR DEN DATOR som samlar in information från alla rum och alla värme- och ventilationsanläggningar. Här kan Hasse se om inluften behöver värmas av fjärrvärme eller kylas av vatten som letts in från Saltsjön för att nå de stipulerade 19 graderna. Dessutom kan han se om luften behöver befuktas eller avfuktas för att nå en önskvärd relativ luftfuktighet på 50 procent.

– Allt beror på vad det är för väder ute. Jag behöver bara ställa in värdena, sedan sköter systemet resten.

Med tanke på att man i vanliga hem gärna vill ha en bit över 20 grader och knappast får en relativ luftfuktighet på

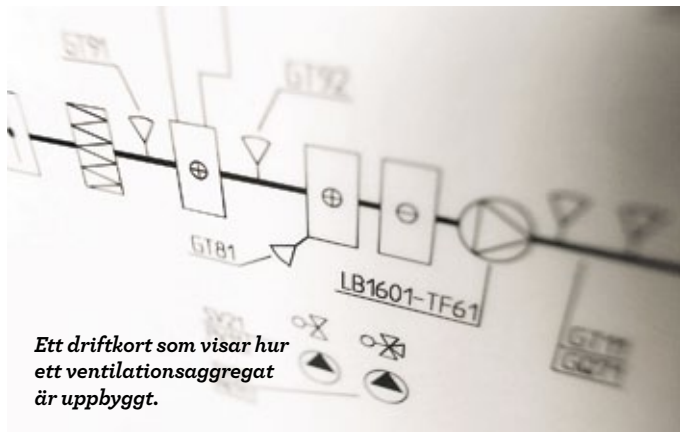

DETTA GÖR **FÖRVALTNINGS- TEKNIKER** PÅ SFV

- » Håller den dagliga kontakten med hyresgästen.
- » Arbetar med att avhjälpa fel, men också långsiktigt underhåll.
- » Deltar i arbetet med utveckling av fastigheterna och installationer, framförallt med fokus på energieffektivisering.
- » Arbetar utifrån en fastställd vårdplan för byggnad, park och mark.
- » Medverkar ofta i de byggprojekt som rör byggnaden.

SFV HAR:

- » 69 förvaltningstekniker
- » 5 av dem är kvinnor
- » 50 år är teknikernas genomsnittsålder

»När jag startade hade fastigheterna en oljepanna i källaren, en pump och en ventil, det var allt. I dag utbildas förvaltningstekniker på högskolan.«

över 30 procent, så kan inomhusmiljön förefalla ogästvänlig. Men Waldemarsudde har samma förutsättningar som andra museum. Om konstverken står i för hög värme eller för torr luft, torkar de ut.

– Vi har mycket stränga klimatkrav, framförallt från dem som museet lånar in konst från. Det är mitt ansvar att se till att vi har ett stabilt klimat i lokalerna. Det får inte bli förändringar, inte ens om det kommer in 200 personer en regnig dag. Vi måste ha ett system som kan kompensera detta, så att inte konst och möbler förstörs.

För att säkra det, loggas klimatet var 10 minut dygnet runt.

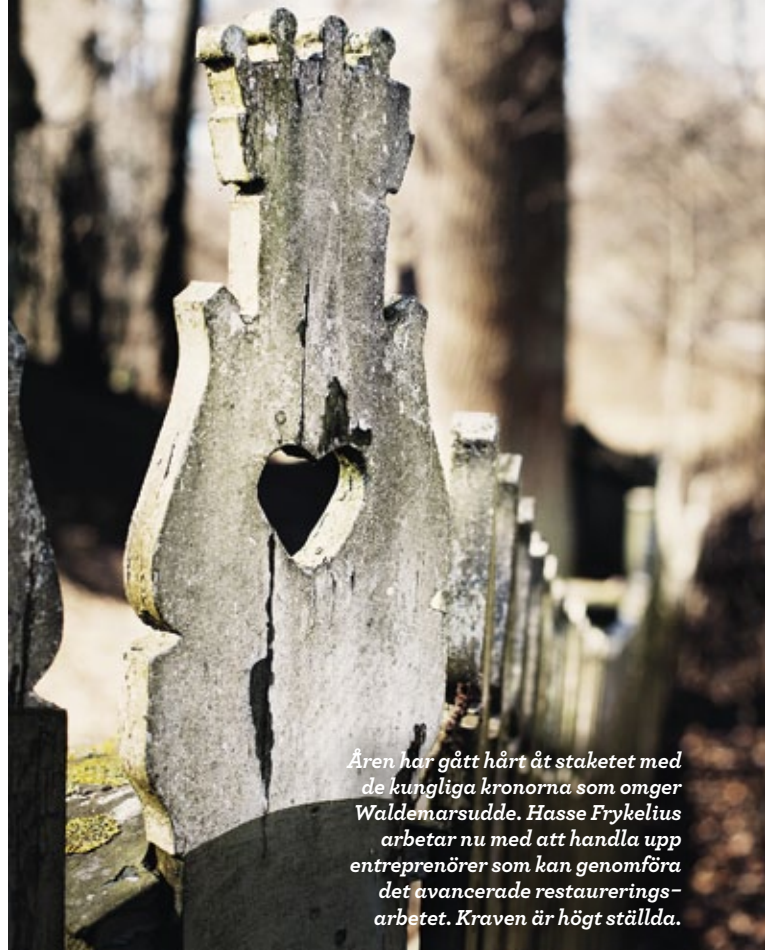
– Vi ska i första hand arbeta förebyggande, därför gör vi egna prover och egenkontroller. Vi simulerar även driftlarm och brandlarm ibland för att se att systemet fungerar hela vägen ut, exempelvis till min mobil. När jag vet att det gör det, då sover jag gott på natten.

Det här speglar också en förskjutning i teknikernas jobb, som allt mer handlar om driftoptimering och allt mindre om att skruva.

– Nu för tiden gör jag inte jobb som tar över en timme, det hinner jag inte med. Dessutom har vi inte reservdelar på lager längre. Så har jag inte grunkorna hemma, då lägger jag ut jobbet, det tar för lång tid att åka och handla, säger Hasse Frykelius.

– Ibland tycker jag att det är lite synd, för det kan vara roligt att skruva, framförallt med klimatanläggningarna, när man får testa sig fram med olika inställningar tills det blir riktigt bra. Fördelen är att man slipper en del krämpor, jag har börjat få gubbaont i händer och leder.

VI GÅR EN LOV mellan husen ute på Waldemarsudde. Vi passerar den enda bevarade oljekvarnen av holländsk typ i Sverige. Den ligger prinsens garage, ett Ferdinand Boberg-ritat »automobilstall«, som Eugen föredrog att kalla det. En

Åren har gått hårt åt staketet med de kungliga kronorna som omger Waldemarsudde. Hasse Frykelius arbetar nu med att handla upp entreprenörer som kan genomföra det avancerade restaureringsarbetet. Kraven är högt ställda.

nyinköpt Benz Cabriolet av årsmodell 1906 var den första bilen som hade nöjet att njuta av havsutsikten mot Saltsjökvärn genom garagetets fönster.

Hasse spanar av fastigheterna.

– Jag tar ofta en liten inspektionsrunda för att kolla att inte löv täppt till en hänggranna eller nåt annat förgärligt småfel, som kan ställa till stora skador, säger han.

Efter att ha inspekterat växthuset går vi tillbaka och slår oss ner på terrassen på slottets sjösida, under vingarna på skulpturen av den huvudlösa Nike. Hasse berättar om hur han gått den långa vägen i jobbet, från 1979 då han anställdes på dåvarande Byggnadsstyrelsen.

– När jag startade hade fastigheterna en oljepanna i källaren, en pump och en ventil, det var allt. I dag utbildas förvaltningstekniker på högskolan, så jag har hela tiden fått vidareutbilda mig. Så är det fortfarande – märker jag att jag saknar något så får jag utbilda mig, internt eller externt.

När han får frågan vilken som är hans drömfastighet att jobba med i sv:s fastighetsbestånd, kommer svaret på en nanosekund.

– Här! Jag byter inte bort det här jobbet mot allt smör i Småland. Miljön är underbar, jag är inne i stan, men ändå på landet. Jobbar man på ett kontor, då går man in huset och sedan kutar man runt i rum, vindar och källare. Här finns ett hus för varje ändamål, det blir ett helt annat upplägg. Dessutom är det kul att lära sig en massa saker om hur de tänkte förr.

Och Hasse Frykelius har ett drömprojekt som han gärna vill ta sig an.

– Jag skulle gärna vilja öppna kvarnen för besökare, men brandmyndigheterna har sagt nej. Den är oerhört välbevarad, verksamheten stängdes 1829, men det ser ut som om gubbarna gick hem i går. Jag skulle gärna sätta på nya vingar också, men jag är rädd för att det skulle bli ett jäkla liv, ha ha ... *

FORM:GRINDAR

En grind stänger ute obehöriga besökare, men är den ställd på glänt kan den vara en invit till ett äventyr. En glimt av ett liv, en historia att nyfiket ta del av.

TEXT MIA FERNLUND, HÉLÈNE HANES,
ANN CHRISTINE EDGREN

ARTILLERIGÅRDEN

År 1816 kompletterades anläggningen med staket och grindar tillverkade vid Bergsunds Järngjutert. De anknyter till klassisk romersk symbolik med spöknippen och tofsprydda spjut, kompletterade med olika artillerisymboler, blixtrar och brinnande granater.

EKTORPET, WALDEMARSUDDE

Innanför grindarna står den grönmålade Grindstugan som byggdes efter Ferdnand Bobergs ritningar 1905. Det inhägnade grönmålade huset, Ektorpet, var under 1700-talet ett fiskartorp vid Ryssviken. Det var personalbostad under prins Eugens tid och byggdes om till kafé 1949.

OTTENBY KUNGSGÅRD

På baksidan av kungsgården leder denna grind in till en vacker parkträdgård som sträcker sig ner till strandängen mot Kalmar-sund. Den har anor från 1780-talet, då Axel von Roxendorf lät anlägga en skyddad park med »236 vilda träd i tredubbla rader och en äppelträdgård med 396 fruktträd.«

GRIPSHOLMS KUNGSLADUGÅRD

Den vita svängda grinden leder in till en välkomnande trädgård, som omgärdas av en klunga bostadshus som tillhör kungsladugården. I själva ladugården ligger i dag Grafikens hus, Sveriges enda konsthall med fokus på grafisk samtidskonst.

GÄVLE SLOTT

Vid huvudentrén finns den här mycket vackra smidesgrinden från mitten av 1700-talet. Smidesgrindarna målades gröna för att efterlikna ärgad koppar, något som ansågs särdeles fint på den tiden. Denna rokokogrind ritades av arkitekten Carl Johan Cronstedt och tillverkades av klensmeden Sven Broman.

LINNÉ'S HAMMAREBY

Genom denna grind kom många studenter och vetenskapsmän från hela världen för att besöka Linné på säteriet utanför Uppsala, som blev hans sommarhem 1758-1778. Här utbildade Linné sina lärjungar i örtlära och planterade fröer och växter från sina resor.

ISTANBUL

Bakom dessa portar finns Sveriges äldsta utrikesbyggnad, det svenska generalkonsulatet i Istanbul. Det köptes 1757 för 22 000 piastrar. Den nuvarande huvudbyggnaden med fantastisk utsikt över Bosporen ritades av arkitekten D. Pulgher och stod färdig 1870.

NIDINGEN

Muren med den gröna grinden omgärdar ett av bostadshusen vid Nidingens fyrplats. Fyrplatsen från 1624 är en av landets äldsta – och den enda med dubbelfyr. I farvattnen runt ön ligger omkring 700 vrak – Nidingen är landets mest olycksdrabbade fyrplats. Här häckar också den ovanliga tretåiga måsen.

*Få vet vad som döljer sig
bakom den anonyma dörren på
Drottninggatan 4 i Södra Klara,
inte långt från Rosenbad. Men det*

ABSOLUT HEM

TEXT Tina Råman

*är knappast någon som reagerar
om de råkar se den diskreta
skylten bredvid porten – »Atelier«.
Men syftet är inte heller att synas.*

DELUT LIGT

FOTO Mikael Olsson

*Nästan all inredning, möbler
och konst, i Atelier är special-
designad för sitt ändamål.*

Ett ledord under processen har varit »kontrast«, och här syns just krockar och kollisioner i material, färg och form. Det ger dynamik och energi i den eklektiska inredningen.

FOTO THE ABSOLUT COMPANY

FOTO THE ABSOLUT COMPANY

FOTO THE ABSOLUT COMPANY

»Själva idén var att skapa ett fysiskt rum av varumärket, där gästerna kliver in i Absolut's värld«

Hörnan Fredsgatan/Drottninggatan är ett av Stockholms livligaste stråk, där turister och skolklasser trängs med stockholmare och politiker. Under hela 1900-talet låg ett av Södra Klaras många bankpalats på adressen. Men när Nordea flyttade ut 2009 var bankverksamheten i fastigheten över.

Statens fastighetsverk hade öronmärkt lokalen som ersättningslokal för Dansmuseet, men det visade sig att huset inte uppfyllde museets krav. Samtidigt letade The Absolut Company efter en lämplig lokal i Stockholm via sin designbyrå Knock. Lokalen skulle rymma ett livsstilshus för varumärket Absolut, ett så kallat »brand home«. Det gamla bankpalatset var precis rätt. Det gavs namnet Atelier.

Hit bjuds företagets medarbetare, kunder och partners. Däremot är

det inte öppet för allmänheten – det är ingen publik bar, inte en restaurang, inget hotell och absolut inte ett kontor. Men man kan ändå jobba, mötas, äta och dricka – ja, till och med sova här.

BESÖKARNA KLIVER RAKT IN i Absolut's vardagsrum, med en scen och en stor bardisk. Det finns kök, bibliotek, mötesrum och sovrum. Teknikinstallationerna är mycket avancerade, bland annat finns en gigantisk touchscreen motsvarande vad CNN har vid sina nyhetssändningar.

– Vi letade länge efter den rätta lokalen. Vi sökte något mycket speciellt för vår kund Absolut. Själva idén var att skapa ett fysiskt rum av varumärket, där gästerna kliver in i Absolut's värld. Ett rum där varumärkets själ verkligen kan ta plats och beröra alla sinnen samtidigt, förklarar Dev Malhotra på Knock när han

guidar runt i det 783 kvadratmeter stora bankpalatset i tre plan.

Absolut har lång tradition av att utvidga sitt produktområde och bjuda på oväntade krosspollinerings, med samarbeten med olika konstnärer, musiker, designers, filmare och mode-skapare. Atelier är ett hus som följer den linjen.

– När vi hittade den här underbara gamla banklokalen, kändes allting rätt. Statens fastighetsverk var fantastiskt tillmötesgående under hela processen. Hyresvärden har stor del i att projektet har blivit så lyckat, säger Dev Malhotra när han bommar igen Drottninggatans kanske mest anonyma port.

När Atelier flyttade in i slutet av 2010, löpste hyreskontraktet på ett år. Det var ett medvetet kort avtal, eftersom Absolut ville testa verksamheten och SFV inte ville inte binda upp lokalen för länge. Kontraktet har nu förlängts med ytterligare tre år. *

EN BALANSAKT

Statens fastighetsverk har byggt om fastigheten för den nya hyresgästen The Absolut Company.

Det ställde stora krav på renoveringen av det gamla bankpalatset på Drottninggatan 4 i Stockholm, eftersom huset är skyddsmärkt och har vissa bevarandekrav.

– Vi fick tänka lite utanför boxen och lösa saker på ett kanske annorlunda sätt. Det var en balansakt att avväga vad som var möjligt och omöjligt att genomföra, säger Katarina Stannervik, förvaltare på sfv.

Sfv har stått för den renovering som rör själva fastigheten och hyresgästen har stått för inredningen, allt i tät dialog.

Sfv:s uppdrag är att vårda och värna om våra kulturfastigheter – men också att anpassa dem till tiden vi lever i.

– Det har varit en utmanande, men mycket positiv resa att samarbeta med Knock och The Absolut Company i det här projektet. Jag är både glad och lite överraskad över den spännande miljö som har skapats i det gamla bankpalatset, säger Katarina Stannervik.

one
source

one
source

Atelier är inte fast i en form utan kommer att förändras över tid för att följa varumärkets resa framöver, genom trender och förändringar. Det är också flexibelt för att kunna användas för olika slags tillställningar. I november 2010 hade Atelier invigningsfest.

FOLKFEST PÅ VÄDERÖARNA

På den yttersta utposten mot Västerhavet blir det fest i dagarna två i juni. Väderödagarna pågår 8-9 juni och bakom arrangemanget står Bohusläns museum/Västarvet, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Statens fastighetsverk, Tanums kommun och Väderöarnas Vårdshus. Till invigningen den 8 juni kommer inbjudna gäster och representanter från de olika parterna och den 9:e bjuds allmänheten in till folkfest. Då blir det guidning ur natur- och kulturperspektiv och möjligheter att ta del av historien, kulturen, naturen och livet under ytan, bland annat på den nyanlagda vandringsleden.

AFS COLLE

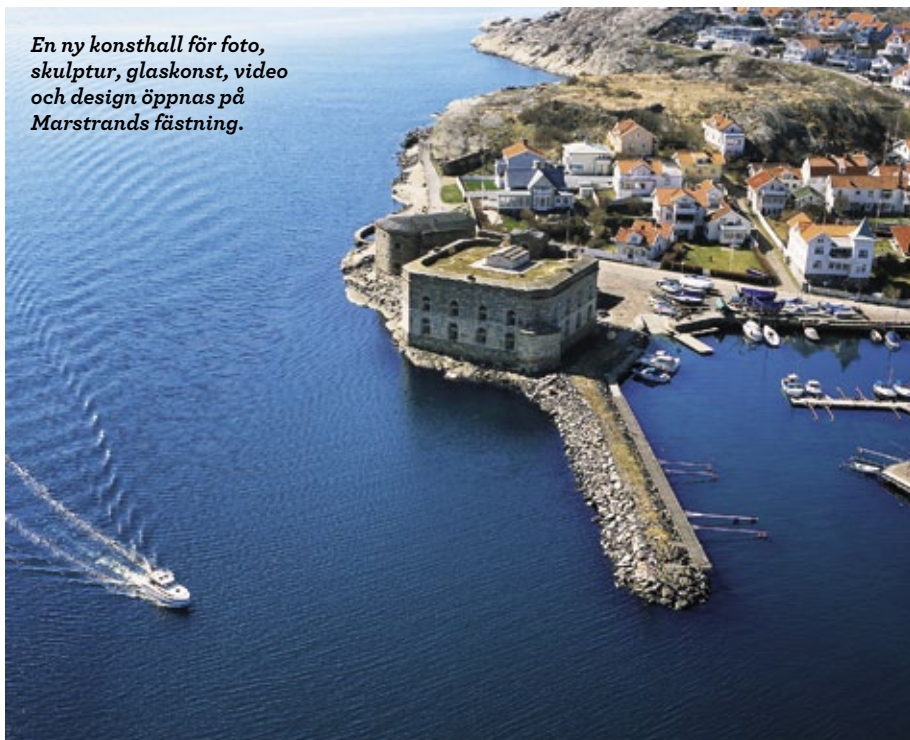
*Väderödagarna
bjuder bland annat
på guidning.*

KROKIGA HÅL UNDER FÄSTNING

På Bohus fästning satsar SFV tillsammans med Kungälv kommun 60 miljoner fram till 2020 för att göra fästningen till ett av Skandinavien främsta besöksmål. En servicebyggnad ansluts till kommunalt vatten och avlopp, något som varit en utmaning i den känsliga kulturhistoriska miljön. Istället för att lägga ledningarna i konventionella grävda schakt, vilket varit omöjligt på Bohus, har ledningarna drivits med hammarborring genom berggrunden. Tekniken gör det möjligt att, med stor precision, borra långa och krokiga hål i berget samtidigt som man är säker på att hålet hamnar precis där man vill.

*En ny konsthall för foto,
skulptur, glaskonst, video
och design öppnas på
Marstrands fästning.*

NEIGOS PHOTO-STUDIO

Konsthall på Marstrand

Marstrand får en ny konsthall i Södra Strandverket. SFV har slutit ett femårigt avtal tillsammans med Kulturcentrum Söder på Marstrand AB. Bakom initiativet står Peter Hjörne genom familjen Hjörnes stiftelse för kultur. Konstnärlig ledare blir Hasse Persson, tidigare chef för bland annat Borås Konstmuseum och Hasselblad Center i Göteborg. Redan på försommaren väntas den nya konsthallen ta emot sina första besökare.

– Den nya konsthallen för foto, skulptur, glaskonst, video och design kommer att göra Marstrand till ett kulturellt utflyktsmål med såväl nationell som internationell dragningskraft. Världsberömda storheter är redan vidtalade för utställningar under de närmaste åren säger Hasse Persson.

Till konsthallen kommer även att knytas ett café som ska drivas genom ett samarbetsavtal med en av Marstrands lokala aktörer.

– Det här känns som en fantastisk lösning för Södra Strandverket. Statens fastighetsverk arbetar mycket med att skapa och vidareutveckla våra fastigheter till intressanta och spännande besöksmål. Genom Konsthallen Strandverket kommer fästningen att bli tillgänglig för många svenska och utländska besökare och stärka Marstrand som destination, säger Harald Pleijel, fastighetschef vid Statens fastighetsverk.

FÖLJ SFV PÅ FACEBOOK

Nu har SFV en sida på Facebook – ett av världens största sociala nätverk.

– I vårt uppdrag ingår att sprida kunskap om och engagemang för de kulturfastigheter som vi förvaltar. På Facebook har vi möjlighet att på ett

lätt och enkelt sätt nå ut till ungefär halva befolkningen, säger Hanna Lindstedt, webbansvarig på SFV.

Förhoppningen är att kunna ge inspiration till fler utflykter och besök i kulturarvet.

– Vi ser det också som en möjlighet att få återkoppling från besökare på våra slott, parker, öar, kulturhus och andra ställen. Gå gärna in och »gilla« oss och ta del av tips och information. Och ta chansen att tipsa oss och ställa frågor. Just nu är det stort fokus på Hemliga rum, men det finns även plats för kuriosa och historia, säger Hanna Lindstedt.

Allemansrätt till kulturarvet

DÅ SFV NU BJUDER in till Hemliga rum för tredje gången är det självfallet ett uttryck för vår vilja att visa upp och berätta om intressanta miljöer som normalt inte är tillgängliga för allmänheten. Det finns många spännande platser som inte kan vara öppna. Då vi nu gläntar på dörren till några hemliga rum vill jag gärna se det som ett uttryck för en slags allemansrätt till kulturarvet. En rätt att genom olika media och besök ta del av platser och berättelser som varit betydelsefulla för olika skeden i Sveriges utveckling. Hur vi kan uppfylla en sådan allemansrätt måste självfallet anpassas till olika intressen och hänsyn vi har att utgå från.

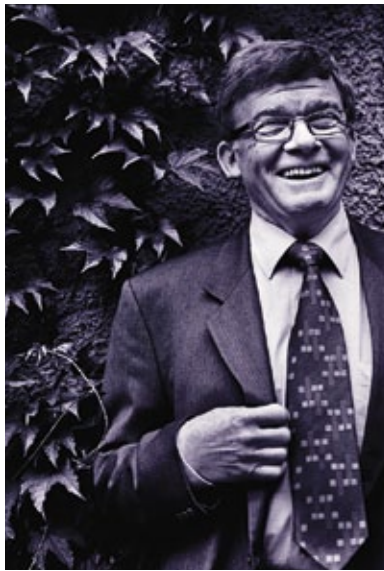

FOTO YLVA SUNNINGEN

I ETT PERSPEKTIV till 2020 är besöksmålsutvecklingen högaktuell. Turist- och besöksnäringen har haft en mycket stark utveckling och är i ekonomisk omslutning jämförbar med de stora traditionella näringarna. Det mål som branschen nu har satt upp är att till 2020 fördubbla omsättningen från 250 miljarder kronor till 500 miljarder kronor! Om detta skall lyckas, krävs det naturligtvis kraftig utbyggnad av infrastruktur för transporter, övernattningsplatser med mera och utveckling av nya och befintliga destinationer. Intressant för sfv är att näringen har pekat ut kultur- och naturturismen som viktiga expansområden. Hur ska vi på sfv kunna bidra i denna utveckling? Tål Drottningholmsparken 100 000 fler besökare per år? Kan vi fortsätta att hålla känsliga byggnader öppna för en långt större publik? Klarar vi fler besökare på känsliga skärgårdsöar som vi förvaltar utmed kusterna? Frågorna är berättigade och måste ställas – men i annan ordning. Det är här tanken på en slags allemansrätt till kulturarvet kommer in i bilden. Vi måste utgå från att ta tillvara, stimulera och möta allmänhetens intresse för

kulturarvet. Naturligtvis inte till varje pris. Men vi måste komplettera våra ambitioner till skydd och vård av kulturmiljöerna med tydligare fokus på besökaren. Det gäller såväl hur vi attraherar besök som hur vi tillsammans med våra samarbetspartners tar om hand och styr besöken till en spännande kulturupplevelse med bra service. Nöjda och intresserade besökare är den bästa garantin för ett levande och väl omhändertaget kulturarv.

Sfv har satsat på besöksmålsutvecklingen 2011 tillsammans med kommuner, stiftelser och duktiga entreprenörer. Vi deltar i utvecklingen av kvalitetssystem, utvärderingar och riktade insatser för att öka tillgängligheten. Det är ingen quick-fix utan fleråriga satsningar som kan ge långsiktig

utdelning. Vi är fortfarande långt från de besökantallet på många platser som bör vara värt bidrag till återbäring för allmänheten och turister.

ETT ÖKAT SLITAGE DÅ? Jo, det måste vi hantera. Inte i första hand genom avstängningar utan genom att styra besöken och så långt det går anpassa »färdvägen« på besöksmålet så att skaderisken minimeras för såväl besökaren som kulturarvet. Det stora hotet för byggnaderna är nu, liksom tidigare, knappast slitage utan brand, fukt, vattenskadorna och brist på långsiktighet och resurser för en kontinuerlig och kompetent vård. På dessa områden är vi nu bättre rustade än tidigare och beredda att satsa mer på att utveckla besöksdelen. Inte ensamma, men tillsammans med kommuner, entreprenörer och andra intressenter som vill främja den lokala och regionala utvecklingen inom en av våra nya basnäringar.

THOMAS NORELL

Generaldirektör, Statens fastighetsverk

POSTTIDNING B

RETURADRESS Box 2263, 103 16 Stockholm

Prenumerera på Kulturvärden.

*Mot en expeditions- och portoavgift på 150 kronor
får du fyra nummer av Kulturvärden.*

Ring 08-696 70 00 och beställ din prenumeration.

 **STATENS
FASTIGHETSVERK**

En dag. En chans.
Lördag 26 maj.

STATENS FASTIGHETSVERK

www.hemligarum.se